

Kopi fra DBC Webarkiv

Kopi af:

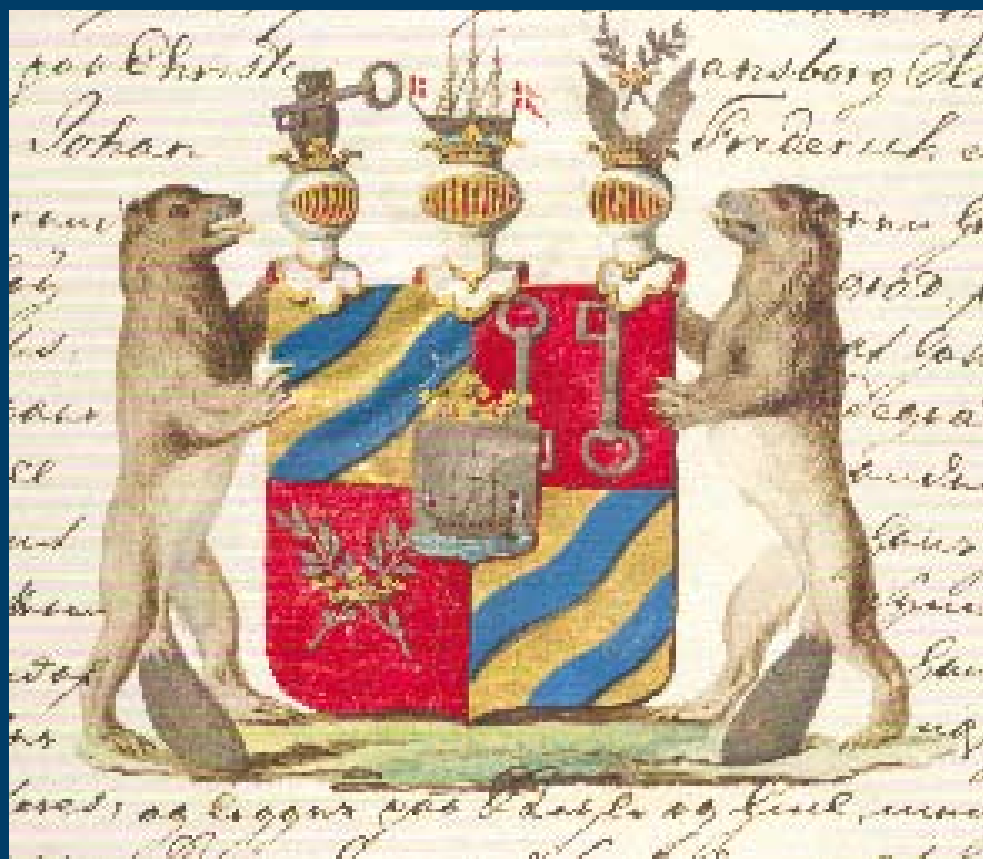
Heraldik til husbesøg

Dette materiale er lagret i henhold til aftale mellem DBC og udgiveren.

www.dbc.dk

e-mail: dbc@dbc.dk

HERALDIK TIL HUSBEHOV

Våbenskjold for Johan Frederik Struense tegnet i dennes adelspatent af 1771. Skriften der omgiver våbenet, er kongens ophævelse af adelspatentet i forbindelse med retssagen mod Struense 1772. Rigsarkivet.

SIDEN SAXO NR. 1, 2007

I forbindelse med den nys effektuerede kommunalreform har en del af de nye kommuner traditionen tro anskaffet sig et nyt våbenskjold, og hermed har de også måttet overveje, hvad de vil formidle i det valgte våbenskjold. Det være sig en samhørighed, en geografisk eller historisk reference. Sådanne overvejelser har våbenførende slægter, institutioner og individer måttet gøre sig lige siden heraldikkens opståen for godt 900 år siden.

STEFFEN HARPSØE

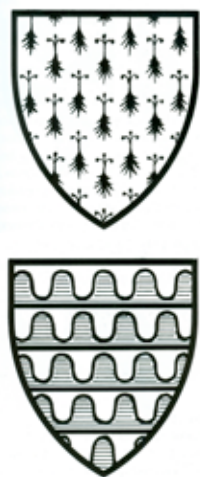
Selvom det heraldiske system er mere end tusind år gammelt, er det på ingen måde antikveret.

Det er den dag i dag fuldt ud i stand til at formidle og håndtere komplekse sammenhænge med enkle midler. Ved blot en basisviden om våbenskjolde bliver man i stand til ikke blot at genkende slægter og institutioner alene på deres skjold, men man kan også trænge ind bag ved selve brugen af de valgte våbenmærker, farver, kompleksiteten af skjoldet, samt hvem der bruger hvilke våbenmærker på tværs af tid og rum. Heraldikken kan fortælle os meget om det samfund, hvori de enkelte våbenskjolde er skabt. Men som sagt fordrer det, at vi besidder et basalt kendskab til heraldikken, dens historie og mangfoldighed.

Hvad er heraldik?

Heraldik er viden om våbenskjolde og de regler, der findes for disses udformning. Kernen i disse regler har været gyldig siden heraldikkens fremkomst i starten af 1100-tallet og består i sine grundtræk af regler for kombination af farver, delinger >

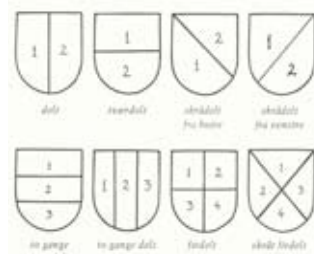
> af skjoldet i flere felter og brugen af figurer i skjoldet. Farverne i heraldik inddeles i metaller og i farver; metallerne er sølv og guld, ofte repræsenteret ved hvid og gul, mens farverne er rød, blå, grøn og sort. Farverne skal være klare, og der skelnes ikke mellem forskellige farvetoner – man opererer ikke inden for heraldikken med lyserød eller mørkegrøn. Med til farverne regnes også purpur, bedre kendt under sit knap så heraldiske navn lilla, men denne farve anvendes uhyre sjældent. Til farverne hører også de forskellige former for pelsværk, nemlig hermelin og gråværk, der begge har en stilistisk gengivelse i heraldikken. Brugen af disse er udbredt i Frankrig, især i Bretagne, men næsten ikke eksisterende herhjemme. I udenlandsk heraldik anvendes også farverne orange og brun, en uskik hovedsageligt anvendt i 1700- og 1800-tallet. Til alt held har dette ikke holdt sit indtog i dansk heraldik. Det har det samtidige begreb »naturligt farvet« til gengæld. Dette udtryk dækker over, når en skjoldfigur er gengivet i sine naturlige farver, eksempelvis en hudfarvet hånd. Brugen af disse »farver« er at betragte som en uskik, da de nemt kommer på tværs af den centrale regel om kontrast.

Heraldisk pelsværk, det er hermelin for oven. Gengivet efter Terence Wise: *Medieval Heraldry*.

Forholdet mellem farverne er reguleret af, at det selv på stor afstand skal være nemt at skelne figurerne i skjoldet fra bundfarven. Der skal med andre ord være kontrast. Dette forordnes ved, at metaller og farver altid skal veksle; det er således uheraldisk at anbringe en rød løve i et blåt skjold eller en hvid stjerne i et gult felt. Denne regel er desværre ikke ubrydelig, og særligt 1700- og 1800-tallets brug af »naturligt farvede« figurer tegner sig for brud på denne regel. Der skal dog her skelnes mellem egentlige brud på reglen om kontrast og de tilfælde, hvor skjoldet består af flere enkeltstående våbener, der udgør et større hele.

Skjoldet kan deles enten én eller flere gange, både lodret, vandret og på skrå, og tillige også i kombinationer af disse. Delingen kan være udført ved andet end rette linjer, eksempelvis bølgede eller takkede linjer. Ved hjælp af dette kan der dannes felter, geometriske figurer eller mønstre, enten som et selvstændigt våbenmærke, eller som en inddeling, hvori man kan placere forskellige våbenfigurer. Som våbenfigur kan anvendes stort set hvad som helst, det være sig dyr, mennesker, enkelte kropsdeler af de førnævnte, himmellegemer, genstande som våben og arbejdsredskaber, planter, bygninger og skibe samt fabel- og fantasivæsener. Fælles for en gengivelse af alle figurer er, at de skal være stiliserede. Derudover skal en figur helst være så stor som mulig uden dog helt at udfylde skjoldet eller det felt, hvori den er anbragt. Størrelsen af en figur tilpasses efter skjoldet eller feltet – man opererer i heraldik ikke med begreberne »stor« og »lille«.

Heraldiske delinger af skjoldet. Gengivet efter Knud Prange: *Heraldik og historie*.

Ordets kunst

Selvom alle ovenstående regler er overholdt, er det stadig ikke sikkert, at et våbenskjold kan opfattes som egentlig heraldik. Et sidste kriterium skal opfyldes: våbenet skal kunne blasoneres. At blasonere betyder at beskrive et våbenskjold. Princippet i dette er, at ethvert våbenskjold skal kunne beskrives med ord, således at en hvilken

som helst anden heraldisk kyndig person er i stand til at tegne våbenet alene ud fra beskrivelsen. Hvis blot der ikke ændres på farver, figurernes placering, antal eller positur (gående, opspringende, siddende), samt hvilken skjoldrand den er orienteret imod, så forbliver våbenet det samme uanset kunstnerisk stilart. En vigtig ting at bemærke angående blasonering er, at man i heraldiske termer har man byttet om på højre og venstre. Hvad der for beskueren er venstre, svarer til heraldisk højre (kaldet dexter), og heraldisk venstre (sinister) svarer til beskuerens højre side. Dette er fordi man i heraldik beskriver skjoldet, som det opfattes fra skjoldbærerens side.

For at lette og præcisere denne beskrivelse er der opstået et heraldisk fagsprog. Dette fagsprog er kultur- og nationalitetsafhængigt, ikke kun i den forstand, at det er afhængigt af det i landet talte sprog. Det forholder sig nemlig således, at den danske fagterminologi udmærker sig ved at være langt mere let tilgængelig end fx den engelske og franske ditto. Hvor den danske terminologi, i lighed med resten af den skandinaviske og til dels den tyske, er præget af en hvis logisk stringens og nærhed med det levende sprog, forholder det sig anderledes i Frankrig og England. Her er terminologien langt mere arkaisk og ligger fjernt fra det daglige sprog. Eksempelvis har selv farverne særlige navne, sort kaldes for *sable* modsat *noir* eller *black*, og der er en speciel betegnelse for hver af et dyrs givne positurer. Dette medvirker selvsagt til en langt mere præcis blasonering, men gør samtidig beskrivelsen uforståelig for almindelige mennesker. Fagtermerne definer dog også andet end selve skjoldets indhold. Den behandler også de heraldiske udenværker.

Til det heraldiske helhedsbillede hører også hjelme, hjelmklæder og hjelmfigurer, rangkroner, ordener, skjoldholdere, våbentelte og -kapper, deviser (mottoer) og faner, flag og kanoner med mere. Af alle disse udenværker er hjelmen med sit hjelmklæde og dertil hørende figur klart det ældste, idet den dukker op kort efter 1200. I 1300-tallet kommer mottoer og ordener til, mens skjoldholderne dukker op i 1400-tallet. Herefter kommer de mere prangende udenværker til, og til nogle af disse hører også de mere socialt adskillende regler. Her påtænkes rangkronerne, der som navnet antyder alt efter udformning signalerer skjoldbærerens rang, og som udelukkende må føres af personer af passende adelig stand. For hjelmene gør en lignende ting sig herhjemme gældende fra 1671, hvor antallet af traller (gitterstænger på en hjelms

Eksempel på våbenskjold med udenværker. Adelspatent for Francois X. J. greve af Danneskjold-Løvendal af 1786. Rigsarkivet.

Våben med trallehjelme over: Adelspatent for Conrad Ditlev Dehn af 1768. Rigsarkivet.

> visir) på grevers og friherrers trallehjelme, der i øvrigt betragtedes som forbeholdt adelige, fastsattes til henholdsvis 11 og 7. Der findes dog et utal af undtagelser herfra. Som det nok fremgår, er der nok at holde styr på for en heraldiker. Men det har ikke altid været sådan, for som antydning er heraldikken begyndt som et simpelt regelsæt, der langsomt er blevet udbygget. Og heri er heraldikernes tillempede forgængere, herolderne, delvist selv skyldige.

De (delvist) skyldige

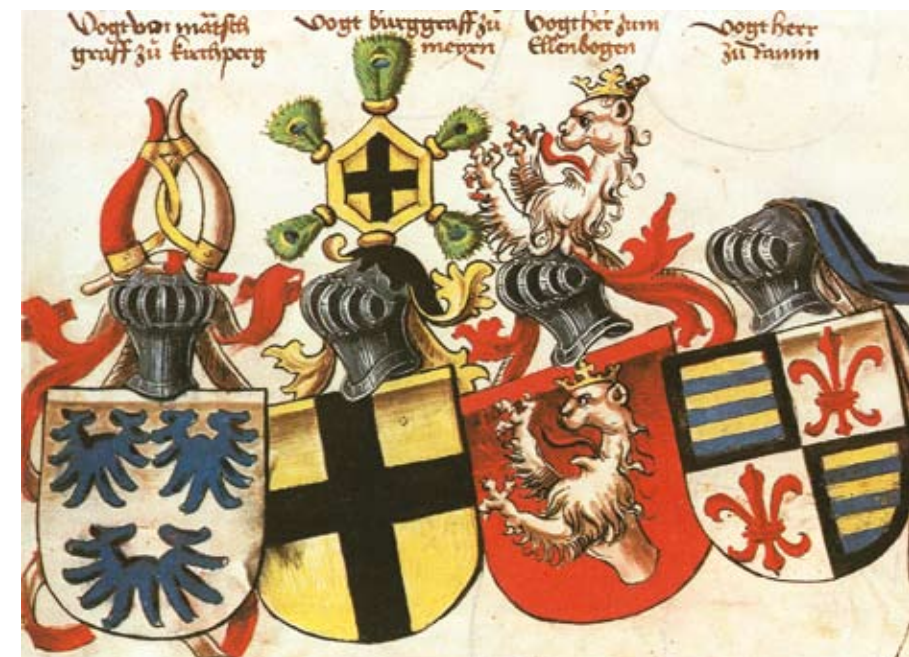
Herolderne der førhen nærmest havde monopol på viden om våbenskjolde, har haft stor indflydelse på udviklingen af heraldikken. I alle fald kan opfindelsen og udbygningen af den heraldiske terminologi tilskrives herolderne. De tidligste herolder dukker op i slutningen af 1100-tallet, altså ca. et halvt århundrede efter, de første våbenskjolde kan påvises. Så en egentlig hånd i selve heraldikkens opståen kan herolderne ikke siges at have. De fik dog hurtigt et fast greb om våbenvæsenet, faktisk i en sådan grad, at selve videnskaben om våbenskjolde er opkaldt efter dem. Bogstaveligt talt »Ars Heraldica«, der fra latin oftest oversættes som »Heroldens kunst«. Ordet »ars« bør nok snarere oversættes med »kundskab«, thi man må understrege, at man sagtens

kan være en glimrende heraldiker/herold, uden at være den store kunstneriske begavelse, selvom det uden tvivl er en stor fordel at mestre begge dele.

Våbenskjolde var dog ikke heroldernes eneste, endelige primære levebrød. Som erhverv havde de også rollerne som ceremonimestre, diplomater og budbringere. I løbet af 1200-tallet får de et stadig større ansvar for afviklingen af fyrstelige ceremonier og festligheder, herunder også afholdelsen af turneringerne, der på denne tid var voldsomt populære og undergik en tiltagende regulering. Fra slutningen af det 13. århundrede, og særligt fra midten af det 14. og frem til slutningen af det 15. århundrede var herolderne praktisk taget uundværlige ved afholdelsen af turneringer; de arrangerede dem, de agerede dommere under selve begivenheden, og ved dets afslutning uddelte de hæder og præmier. Våbenskjoldene spillede en stor rolle i disse turneringer, både som genkendelsesmærke under selve turneringen, men også som bevis for adelig afstamning for selve turneringen. I 1400-tallet var turneringerne nemlig gået hen og blevet socialt eksklusive, en sport forbeholdt samfundets militære elite. Selve det at have et våbenskjold var dog ikke et bevis for adelig afstamning, thi også borgerlige førte på dette tidspunkt våben. Herolderne verificerede det adgangsgivende blå blod gennem deres indgående viden om de adelige slægter og deres våbenskjolde.

Denne kontrol med turneringerne gav herolderne en vis forvaltende magt over udviklingen af heraldikken. Særligt fra de engelske, nordfranske og flanderske områder hvor turneringerne var særligt udbredt har vi gennem prægtige våbenbøger (bøger indeholdende aftegninger af hundredvis af navngivne våbenskjolde) vidnesbyrd om heroldernes aktivitet med at systematisere og katalogisere deres heraldiske viden. Det er næppe heller noget tilfælde, at det første kendte værk om heraldik, som er fra anden halvdel af 1200-tallet, stammer fra det anglo-normanniske område. I England havde herolderne særlig stor indflydelse. De kontrollerede enhver tildeling af våbenskjolde, og de styrede sågar en særlig domstol, hvor sager angående ridderlige ting, herunder våbenskjolde, førtes. Den dag i dag godkendes og reguleres al brug af våbenskjolde i England af »The College of Arms«, den engelske heroldsinstitution. Det er ikke svært at forestille sig, hvorfor netop de ovennævnte områder i dag har en så udbygget heraldisk terminologi.

Dermed ikke sagt, at Danmark grundet sin knap så udbyggede terminologi ikke har haft nogen herolder, tværtom. Men vi kan næppe bortforklare vores særlige terminologi med en særegen dansk »kald en spade for en spade« indstilling til tingene. Vi

Konrad Grünenbergs våbenbog fra 1400-tallet. Gengivet efter Ottfried Neubecker: Heraldry.

LITTERATUR:

Grandjean, Paul Bredo: *Dansk Heraldik*. 1919

Prange, Knud: *Heraldik og Historie*. 1977

Achen, Sven Tito: *Danmarks Kommunevåbener*. 1982

Heraldisk Tidsskrift udgivet første gang i 1960

Se også de nye kommunevåbener på Statens Arkivers hjemmeside:

WWW.SA.DK/SA/RIGSVAABEN/NYE2006.HTM

BILLEDE ØVERST:

Rigsvåbenet, som det ser ud i dag. Gengivet på statstelegram fra 1980'erne, fra Skovlunde Postkontor. Rigsarkivet.

BILLEDE NEDERST:

Knud 6.s segl. Gengivet efter Henry Petersen: *Danske Kongelige Sigiller*.

har masser af vidnesbyrd om danske herolder og deres virke. Eksempelvis fortæller den Saksiske Verdenskrønike, at kong Erik Menveds herolder var særdeles aktive og effektive ved afholdelsen af hans pragtturnering i 1311 foran Rostocks mure. Fra tiden efter har vi talrige andre beretninger om danske herolders gøren og laden. Desværre synes størstedelen af disse at omhandle deres virke som diplomater og sendebude. Selvom den danske konge i selv samme tidsrum begyndte at udstede våbenbreve (altså tildele våbenskjolde) i forbindelse med adlinger, så ved vi ganske lidt om heroldernes indflydelse på dansk heraldik. Vi har sammenlignet med udlandet ingen våbenbøger fra middelalderen, og af heraldiske afhandlinger skal vi op i slutningen af 1500-tallet, før vi støder på nogen på dansk grund. Vores største samlede fremstillinger af middelalderlige våbenskjolde stammer fra våbenfriser i Ringsted, Sorø og Århus Vor Frue kirker, som alle dog hovedsagelig dækker 1300-tallet. Vores hovedkildegruppe, seglene, hvoraf der blot er rundt regnet 160 adelige for perioden 1224-1323, beviser dog, at vi har en heraldik i middelalderen. Set i dette lys er det påfaldende, at den danske heraldiske terminologi er knap så udbygget.

Skjoldets ælde og anvendelse

Når nu herolderne ikke kan lægges til ansvar for våbenskjoldenes opståen og ej heller har været med fra start, så må man stille spørgsmålene, hvornår og hvordan heraldikken

så er opstået? Man kan med stor sikkerhed påvise våbenskjoldes eksistens fra ca. 1130; dette sker gennem deres tilstedeværelse på segl samt i den ridderlige skønlitteratur. Som nævnt ovenfor er vi knap så heldige, idet vi først efter 1200 har adelige segl med våbenskjolde bevaret. Selvom dette tyder på, at heraldikken ikke har været fuldt ud anvendt herhjemme før år 1200, så skal det dog nævnes, at vores første bevis for brug af heraldik i Danmark er ældre end dette. I 1194 besejlede kong Knud 6. et brev med et segl, der på bagsiden bærer det velkendte danske rigsvåben, nemlig de tre løver. Det er dog ikke overraskende, at man således har en nedsivning gennem de sociale lag, hvad angår brugen af heraldik. Det samme kan påvises i det udenlandske kildemateriale, dog i disse tilfælde oftere betygnende med højadelige fyrster end med kongen selv.

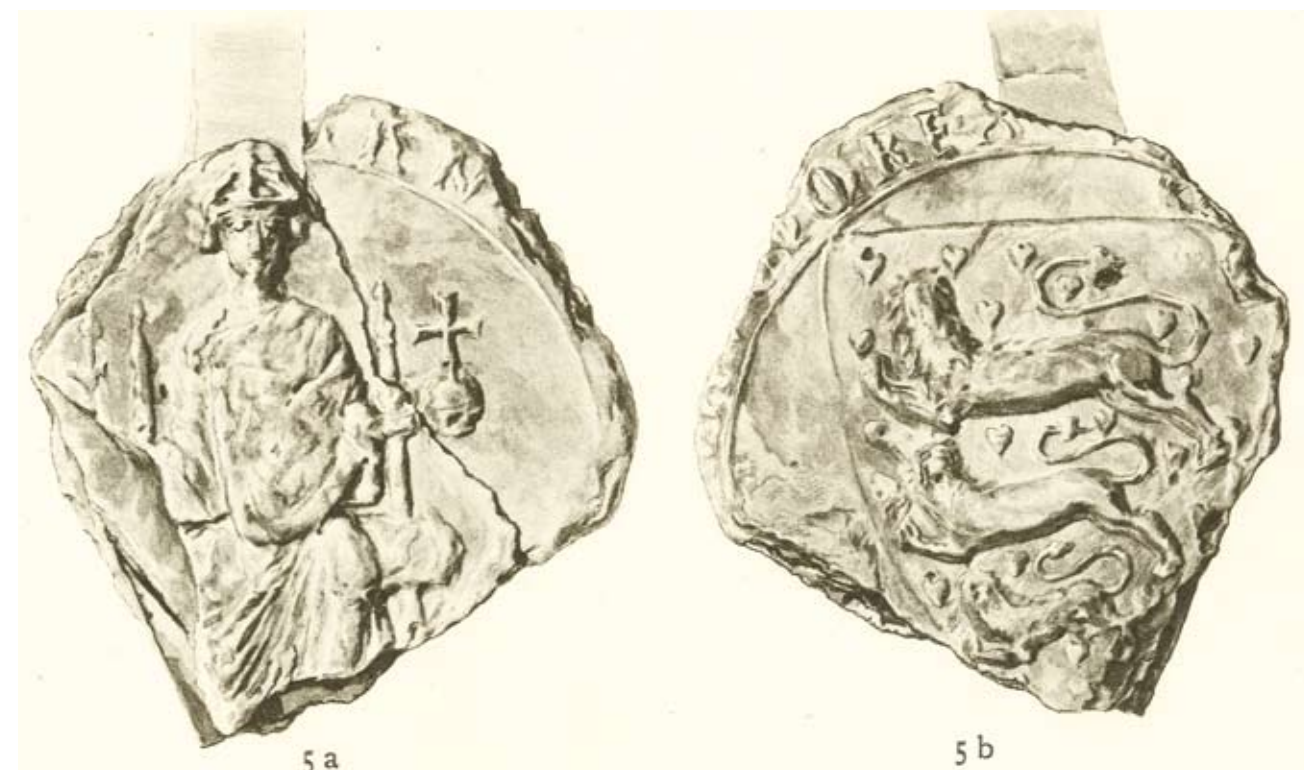
Hvad angår spørgsmålet om, hvordan heraldikken er opstået, så er den fremherskende teori, at der findes en form for præheraldiske mærker, hvoraf de egentlige våbenskjolde er opstået. Særligt i franske og nordspanske områder kan der spores nogle territoriale symboler anvendt på segl og mønter. Disse symboler kan senere påvises at være blevet optaget i våbenskjoldene for de oprindelige brugeres efterkommere, når disse også var lensherrer over selv samme territorium. Således er der tale om en manifestation af magthaverens identitet.

Denne formidling af identitet er da også det centrale omdrejningspunkt, når de første egentlige våbenskjolde dukker op, blot har man hidtil ment, at formålet var at formidle en ganske specifik identitet; nemlig krigerens. Forklaringen går på, at med indførslen af den lukkede tøndehjelm, sløres ridderens identitet i krig og i turneringer, således at en anden genkendelsesmåde nødvendiggøres. Skønt man næppe kan benægte våbenskjoldenes tætte tilknytning til turneringerne, særligt fra 1200 og frem, er der dog visse problemer med denne forklaring. For det første tages hjelme, der skjuler ansigtet først i brug i slutningen af 1100-tallet, og egentlige tøndehjelme først fra ca. 1210. For det andet gav turneringerne før midten af 1100-tallet ikke just heraldikken gode arbejdsvilkår. Der var ingen dommere, intet fast defineret turneringsområde og kun få eller ingen tilskuere. Mest af alt lignede det det, som det var, krig eller rettere træning til krig. Én ting er, at en herold i ro og mag på sidelinjen kan observere og genkende våbenskjolde, men at foretage det samme indhyllet i panser og plade, til hest og i færd med at kæmpe for sit liv eller ære (alt efter om man var i krig eller til turnering), se det er en helt anden sag.

Det faktum, at de fleste tidlige heraldiske segl afbilder krigeren i fuld udrustning holdende sit våbenskjold, vildleder nok en smule. Men man må ikke glemme, at seglet, der jo er middelalderens pendant til en underskrift, er en juridisk bindende attest. Altså i sig selv ikke noget, der fordrer, at man udsmykker det med sin ridderlige

Ridder med tøndehjelm. Illustration fra Manesse håndskriftet. Gengivet efter Max Wehrli: *Deutsche Lyrik des Mittelalters*.

> identitet. Det faktum, at også byer, gejstlige og adelige kvinder bruger våbenskjolde allerede i 1200-tallet, samt borgerlige og gilder fra slutningen af samme århundrede, vidner om, at det næppe er det krigeriske, der står i centrum. Snarere er der tale om formidlingen af en helhedsidentitet. I højmiddelalderen var den militære magt blot en anden side af den økonomiske, politiske og juridiske ditto, da de alle beroede på besiddelsen af jord. Behovet for at formidle sin egen og sin slægts identitet strakte sig ikke kun til juridiske dokumenter, og hvor ridderlig ære var at vinde, men det vandt også indpas som angivende ejerskabs-, slægtskabs- og velgørerforhold.

Således er våbenskjolde at finde på forskelligt inventar, såsom sølvtoj, prangende møbler, i bøger, på gravstene (både til identifikation af den afdøde, men også som anetavle – en heraldisk opremsning af den afdødes fornemme forfædre), samt på kirker og kirkeinventar, hvor de berømmer de gavmilde bygherrer og mæcener. En tur rundt i ældre danske kirker samt besøg på landets herregårde vil forvise læseren om heraldikkens allesteds nærvær i forgangne tider.

Fællesskabsformidling

Mens de ovenstående eksempler alle handler om, at skjoldet som helhed formidler identitet i en bestemt situation, så kan der også formidles identitet i selve skjoldet. Der kan formidles forskellige tilhørsforhold, det være sig politiske, tjenestemæssige eller slægtsmæssige. Førstnævnte er ikke kendt herhjemme, men går i princippet ud på at tilføje sit skjold en figur fra en mere magtfuld politisk aktør. Italien er særlig rig på sådanne tilfælde. Eksempelvis var det på et tidspunkt meget udbredt at have et felt øverst i skjoldet, hvor man kunne føre den tyske ørn,

hvis ens sympati lå hos den tysk-romerske kejser. Denne skik med har en parallel i angivelsen af tjenstlige forhold, blot har dette en lidt anden udformning. Det var i heraldikkens begyndelse almindeligt for vasaller (særligt landløse riddere) at bære deres herres våbenskjold helt uforandret. Således tilkendegav de, at de var deres herres mand. Efterhånden som ridderkulturen voksede i popularitet og den personlige æres rolle forøgedes, blev der dog brug for en individualisering af våbenskjoldene. Derved opstod en ny skik, hvor vasallerne tilkendegav deres tjensteforhold ved at bruge deres herres våben, enten med modsatte eller andre farver, eller også ved at formindske eller forøge antallet af deres herres skjoldfigurer eller sågar kun bruge en del af herrens skjoldfigur. Hvis herren førte en ørn i sit skjold, kunne vasallen fx føre en ørnevinge. Herved opstod de såkaldte våbengrupper.

Begge disse typer vasallitetsvåben kendes fra Danmark, den førstnævnte (hvor herrens våben bruges uforandret) pudsigt nok helt op i 1400-tallet. Der findes også eksem-

pler på den sidstnævnte type. Det mest kendte er nok hertugerne af Sønderjyllands våben, der er afledt af det danske kongevåben. Hertugerne af Sønderjylland var dog også i familie med den danske kongeslægt, hvilket leder os ind på det sidste af de tre tilhørsforhold – det slægtsmæssige. I Frankrig og England opstod der tidligt systemer, hvormed man ved tilføjelse af fastsatte figurer kunne angive skjoldbærerens placering i slægten: hvorvidt denne var af hovedgrenen eller en sidegren, om personen var en bastard, eller om han var 2. eller 4. søn. Det engelske system kan sågar håndtere 7. søn i lige så mange slægtled. Et lignende system har aldrig været i brug herhjemme, dog har den sinister-vendte skråbjælke til angivelse af illegitimitet været anvendt. Dette er dog ikke den eneste måde at angive slægtskab på.

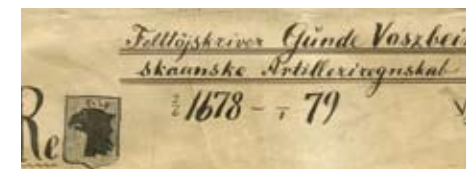
I 1500-tallet begyndte man herhjemme at kombinere flere slægters våben i samme skjold. Dette skete for at angive ægteskabelige forbindelser mellem slægterne, og særligt optoges våbener fra mødrene slægter, der var uddøde i mandslinien. Skikken med at kombinere flere slægtsvåben i samme skjold er også velkendt i udlandet, særligt i England.

Jord og blod

Skikken med at kombinere slægtsvåbener har dog i udlandet andre undertoner end herhjemme. Fra England kendes eksempler allerede fra senmiddelalderen, og i disse er der en klar tendens til, at der kun kombineredes våbener, når ægteskabet medbragte et større stykke jord – altså at bruden var arving til len og titel. Der forekommer i det hele taget i udenlandsk heraldik en lagt tættere forbindelse mellem våbenet og jorden. Som nævnt tidligere tog heraldikken sit udspring i territoriale figurer, og selvom våbenmærkerne meget hurtigt blev arvelige fra far til søn, så bevarede de en vis tilknytning til jorden. I middelalderens Frankrig og England var reglerne for at miste sit våbenskjold nøjagtigt de samme som for at miste sit len. Denne dualitet i våbenskjoldet, som repræsenterende både slægten og lenet, findes i Europa meget langt ned i det adelige hierarki.

En sådan sammenhæng mellem jord og blod kan i Danmark kun påvises for den hertugelige stand. Herhjemme er skjoldet i langt højere grad knyttet til blodet, hvilket bl.a. kan ses af, at vidt forskellige grene af samme slægt fører samme våben. Yderlige kan nævnes, at det i dansk middelalder ikke var usædvanligt, at en søn antog sit mødrene våben, særligt hvis dennes slægt var mere magtfuld. Denne forskel på udenlandsk og dansk heraldik skyldes forskelle i gods- og lensstruktur. De store samlede len, som man kender fra det feudale Europa, finder vi ikke herhjemme i samme grad. Slægternes godser lå blandet mellem hinanden, hvilket ikke ligefrem fordrede fælles geografisk identitet til én slægt og ét våben. Et andet forhold gør sig gældende, hvad angående de kongelige len. I teorien rådede kongen frit over lenene og kunne skifte sine vasaller ud som det passede ham, men i udlandet blev lenene meget hurtigt arvelige. Dette skete allerede omkring år 1000. Modsat forholdt det sig i Danmark, hvor teori og praksis gik hånd i hånd.

Ikke dermed sagt, at man i Danmark ikke finder regionale våbenmærker. Det mest

Eksempel på våbenskjold brugt som en geografisk reference. Pakkeetiket for militære regnskaber, hvor Malmö's våben er brugt til at angive regimentets udstationering. Rigsarkivet

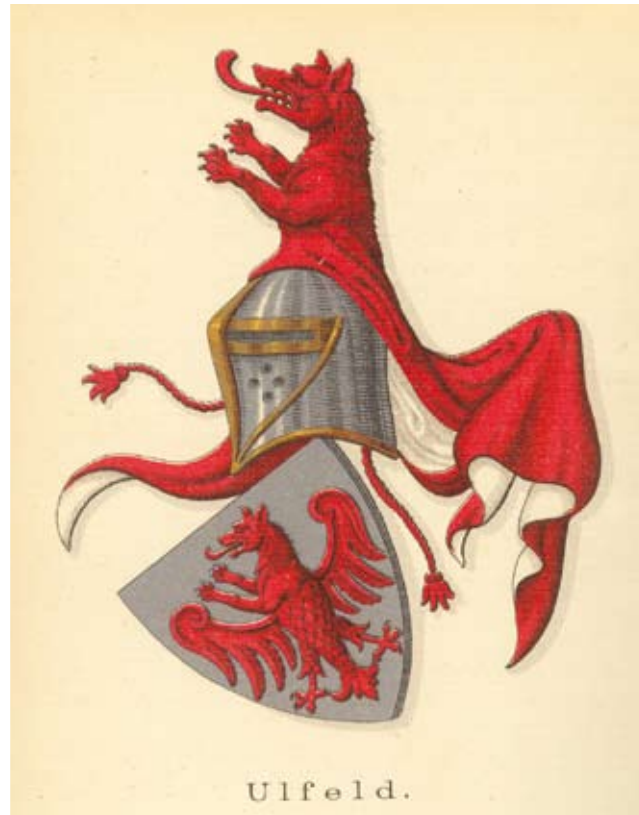
Våben for hertugerne af Sønderjylland. Gengivet efter Erling Svane: / skjold springer løve.

BILLEDE ØVERST TIL VENSTRE:

Eksempel på »talende« våben for slægten Rosenørn, hvis skjold indeholder både roser og ørne. Illustration til upubliceret slægtsbog. Privat eje.

BILLEDE ØVERST TIL HØJRE:

Slægten Ulfelds Valrav. Gengivet efter Dansk Adelsårbog 1923.

omfattende er rigsvåbenet. Det forholder sig nemlig således, at kongernes våben meget tidligt bliver synonymt med den nation, hvorover de hersker. Også på et lavere plan har vi geografiske våbenskjolde; fra 1200-tallet fører en del købstæder våben i deres segl, og fra 1600-tallet er det almindeligt, at også herreder har eget våbenskjold. En direkte linje kan trækkes fra disse til vore dages kommunevåbener.

Billede og identitet

Med kommunevåbenerne kan vi slutte cirklen. Som angivet i indledningen indeholder de fleste våbenskjolde et budskab; ved valg af særlige figurer kan angives mange forskellige ting, en geografisk placering, et erhverv eller en historisk reference. Der findes dog tilfælde, særligt involverende de geometriske figurer, hvor der ikke er noget symbolsk indhold, men figuren blot er valgt for dens dekorative effekt. I den anden ekstrem findes der til gengæld eksempler, hvor herolderne er gået amok i symbolik, hvor hver en farve og figur tillægges særlige værdier. Sådanne tilfælde kræver stor heraldisk viden at afkode. Heldigvis benytter langt de fleste våbenskjolde sig af langt simple symbolik.

Mest ligetil er de »talende« våbener, altså hvor figuren i våbenet fortæller os navnet på slægten. Som eksempler kan gives, at slægten Oxe i deres skjold har en gående

rød okse i hvidt, eller slægten Gyldenstjerne, der fører en syvoddet gul stjerne i blå. Samme let tilgængelige symbolik kan anvendes til at angive en købstads hovederhverv eller et individs profession; mange byer fører fx skibe i deres skjold som symbol på søfart og handel, eller fisk som repræsenterende fiskeri. Ligeledes kan en industrimagnat føre et tandhjul i sit våben. Særlige begivenheder i en slægts eller enkeltpersons historie kan også symboliseres på denne måde, fx har personer, der bistod det Østrig-ungarske rige i deres kampe mod det Osmanniske rige, ført et »tyrkerhoved« i deres skjold. En stolt fælles fortid kan også angives – vikingeskibe og andre figurer hentydende til samme periode er fx udbredte i nordens kommunale heraldik. For at angive særlige dyder kunne bestemte dyr føres i skjoldet. I middelalderen tillagdes de forskellige dyr særlige egenskaber, løver var modige og noble, pelikaner opofrende (ringe zoologisk viden resulterede i, at måden pelikanen fodrer sine unger på, opfattedes som om, at den hakkede hul på sit bryst og lod ungerne drikke sit blod) og så fremdeles.

Anvendelsen af dyr i skjoldet kunne dog også bevidne en særlig geografisk afstamning baseret på dyrenes leveområder (reelt eller mytologisk). Således er bjørne fx meget almindelige i schweizisk og sydtysk heraldik. Denne skik har afstedkommet nogle få våbenfigurer, der udelukkende findes i meget begrænsede geografiske områder. Til eksempel kan nævnes den danske slægt Ulfelds våben, valravnen, et fabeldyr der kun er at finde i sydiskandinaviske folketro. Geografisk tilknytning kan dog angives på anden måde end ved brug af dyr, fx kan specifikke bygninger også anvendes. Således fører flere byer enten deres domkirke, kirke eller borg i deres våbenskjold. Af danske eksempler på noget sådant kan nævnes følgende tidligere kommunevåbener, der er begyndt som købstadsvåbener: Ribe, Nyborg, og Kalundborg. Ligeledes kunne købstædernes våben afbillede en helgen, der havde særlig tilknytning til egnen eller en af stadens kirker. Dette kendes bl.a. fra Slagelse, Hjørring og Odense, der førte henholdsvis Skt. Jørgen, Skt. Katarina og Skt. Knud. Sidst, men ikke mindst, kan byens eller kommunens geografi symboliseres ved hjælp af diverse naturgengevelser, enten træer, hvis den befinder sig i et skovrigt område, eller stiliseret vand, hvis beliggenheden er ved kysten eller ved en fjord.

Mange af de ovenstående løsninger er blevet valgt af de nye kommuner, og det er forfatterens håb, at læseren nu er klar over, at brugen af heraldik i dag er – som det har været det gennem hele dens eksistens – formidling af identitet. Med et moderne udtryk kunne man kalde det »traditionsbunden branding«. Skønt våbenskjolde oftest associeres med riddere og krig, så rækker deres eksistensberettigelse sig langt ud over dette. Vi bør således slippe den opfattelse en skribent i et landsdækkende dagblad for nylig gav udtryk for, nemlig at brugen af kommunevåbener er: »...en form for organiseret offentlig galskab med dybe historiske rødder,« for »der er jo ikke ret mange kommuner, der har deres egen hær...«.

Steffen Harpsøe er arkivar ved Rigsarkivet